

զիացիք աւ կնացին , և որովհետեւ բռ-
լոր աւերակ էր ու բնակելու տեղը էին
կրնար գտնել՝ հազիւ չորս օր կեցան
հօն : Ենկէ ետքը շատ եւրոպացի
Ճամբորդներ Պալմիրա քաղաքը տես-
նելու գնացին . բայց Առւտ , Պուլքը ի
ու Տոքինս անունով Ենդիացիք ա-
մենէն աւելի մանրամասն տեղեկու-
թիւն տուին հիմակուան աշխարհա-
գէտներուն աս քաղաքիս վրայ , և ի-
րենց գիրքը Ո՞նտրա քաղաքը տպուե-
ցաւ 1753ին , մէջը 57 հատ գեղեցիկ
պատկերներով :

Պալմիրայի աւերակները արևելեան
հարաւէն դէպ 'ի արևմտեան հիւսիս
մէկ մղոն ու կէս տեղ բռնած են ու-
ղիղ գծի վրայ : Երեւելեան ծայրն է
աս աւերակներուն մէջ ամենէն երեւե-
լի շէնքը . կ'երեւնայ թէ արեգական
տաճարը աս է : Տաճարին դիմացը
մեծ գաւիթ մը կայ քառակուսի , ա-
մէն մէկ կողմը 600 անդղիական ոտք
երկայնութեամբ . ասոր մեծ գուռը
արևմտեան կողմը կ'իյնայ : Են գաւ-
թին մէջ բնակած են Երաքացիք ե-
րեսուն տունի չափ . տաճարին արևմը-
տեան կողմը տաճկի մզկիթ մը կայ՝
ան ալ խարիսխած : Վիշ մը անդին է
քաղաքին փառաւոր կամարը , ուսկից
կը մտնես մէկ հրապարակ մը որ 4000
անդղիական ոտք երկայնութիւն ու-
նի , ու ծայրը գերեզմաննոց մը կայ :
Պալմիրայի այլայլ շէնքերուն մէջ
քրիստոնէից եկեղեցի մըն ալ կայ .
անկէ զատ՝ քաղաքին արևմտեան կող-
մը ուրիշ բարձր շէնք մը կայ շատ փա-
ռաւոր , որ Պահոկղետիանոսի շինածը
կը կարծուի :

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՀ ՎԱՐԱԿԱՅ

ԵՒ

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ ԴԵՒՌՆԴԵԱՑ

Ո՞նք ուրուք կեանք ըլքեղ և մահ երթանիկ
Քան զոր ձնեն երկնից ողբովք հայրենիկ .
Յաստեղս ու 'ի ստոր անմահ հեցցէ նա յաւերժ ,
Լընու զաշխարհս և զգարս նորին անուն պէրճ :
— Խակ հայրեննեաց որ 'ի սիրոյն իցէ վրէպ .
Տուգանս ասաէն , և անդ կրեսցէ երաշլսէպ :
Ո՞ւ երկոցուն տեսող Մասեաց 'ի կատար
հայրենականդ Ոգի , լարեա զիմքընար :

Ե .

Ի բարձրաձեմն հասեալ գէտ ակն արևուն
Չանթս արձակէր 'ի կապարձէն հրատեղաց
Յասպար երկրին ընդ Ճանապարհ գալիկադոյն ,
Եւայր կոպճուտ խոպանն 'ի բոց փայլականց :

Ի աօթագին հրատէն յուղեղ շանթահար
Զովիր զեռնոց յանապատին թափառկոտ
Խսորերկրեայն Ճեպէր 'ի մութն իւր գագար .
Սոյլք անհամբոյք հերձանէին միայն զօդ .
Հաղիւ ծիծանց վայրի զուղէշն իւր կարկամ
Զմէկը սոճին իբրու արձան յաւերակ ,
Յորոյ ի ստուերս առ մըաերմին բարեկամ
Ոչ վայելաց երբէք նըսաեալ միայնակ :

Անդ երբէք ոչ հընչեցին քաղցըր կարկանք .
Անդ ոչ հողմիկ թէպէտ պանդուխտ էած թէ ,
Անդ ոչ ծաղկան ծաւկիք 'ի վեր բացան աչք ,
Եւ ժըպտեցան ընդ արշալցոս , ընդ արե . . .

Ա. Ա. 'ի հեռուստ գեղնեալ փոշին վեր 'ի վայր
Ըցքրաստանին տայր նըշմարել բեւնակիր ,
Ուրք ճօճաւոր զըլսովք յանջատ գնային պար ,
Եւ վարողաց խոնջ գիտէին գէմք զերկիր .

Իբրև կոճեգք ծըփեալք 'ի ծովլայնանիստ
Վստանդական երթայր անձնիւր առ 'ի կամն ,
Կամ զերթ խորհուրդք անկերպարանք որ ընդ միո
Տարուբերին սաղապաճեմք յունայն ժամն .

Եւ որպէս բուռն յանկարծածին նոր խորհուրդ
Զի զօրացեալ տիրէ մըտաց աւեն ողջոյն ,
Այնպ յանկարծ փրփրերախ , ձաղկ ջերմն 'ի կուշ
Անտուսս նըժոյդ արավարծախէր զգաշտն անհուն .

Զեռն հեծելցն յեց յանդըրուարն 'ի հուժկու
Եւ աչք հազիւ ձանհապարհն կային պիշ .

Լայն յասպարէզ խառնեալ մըտացն օգաչու
Եւ 'ի խորհուրդը ճախիր առնոյր լուսանիշ .

Եւ մըրկավար թըւէր նըժոյդն 'ի շըղթայս ,
Այնպէս սաստիկ էր տենէ 'ի սիրտ վարողին .
Մինչ հասարակ աւուր խարշագն յակամայս
Ծառոյն ձըքէր 'ի գոյզն ըզնա հովանին .

Գամ մի ընդ կողմն ելեալ քամէ զնիոյն բաշ .
Որով երբէմն 'ի յաղթութեանց ելեալ յորս
Յորժամը վանդ փողը զփուընչմանց խառնէր վաշ .
Զվահագն 'ի գաշաս յարուցանէր ահաւորս :

Եւ զոսկեկուտ լուծեալ ըզթագ ճակատուն
Գարգմանակաւ հրակէզ գիմացն հով ածէր .

Մերթ յերկայնեալն յառէր լընթացըն գրաստուն

Եւ մէրթ յուղին զոր հասանել մընայր գէւ :

Յականակապ 'ի լայն կամար գաստիւն յեց
Ցուզմանց 'ի յոյզս անդ ընթանայր մըտախորհ ,
Սահեին ժամկ , շողն իջաներ տապայեղ ,
Յանըգաստից դըլէր 'ի հոգս ահաւոր . . .
“ Ո՛չ , ոչ թողից , գոչեաց . սարսէաց անապատն .
” Ո՛չ , ցորչափ եւս Վասակ Սիւնեաց իցեմտէր ,
” Մի թագակապ այլ նազեսցէ յԱյրարատ ,
” Երդուեալ 'ի գահն յորմէ սարսէ տիեզեր . . .
” Հապա , սլոցիր սեակդ իմ , տար զիս 'ի փառս ,
” Ի դուռն Արեաց երթեալ գրացուք զոր Կորոյս
” Վատաբազդիկ Արշակունին 'ի Կըւառս ,
” Հապա , մինչեւ կալեալ ըլլաշտն երեկոյս ” . . .
Եւ աչք հարեալք 'ի հրաբորաք եռանդան
Ուքան ըզթադն ինչ տեսանէր ըզիտաց .
Այն ինչ հանդուշն 'ի ձեռն առեալ զերասան
Քառասրմակ արոփմանց յահուր տայր սըլաց :

Բ .

Ի.ՍԿ այս ուստի՞ յանկարծ ձայնիւս յամայւոշ ,
Խաղաղական երդոց մըրմունջքս այս դողդոջ .
Արդեօք հրեշտանի առ հրեշտակ յօդըս կարգայ ,
Եթէ գարունէր հասին յերկրէն բիւրակնեայ . . .
Ո՛հ , այս իմոյ քաղցր հայրենեաց են բարբառք ,
Երկնախօսիկ հընչեն հոդւոս իմոյ լարք .
Զայն մեր հովլուաց , զոյց քակեաց հէնն ըզփարախ ,
Զամբիծ գառինս գայլոց մատնեալ 'ի յերախ ,
Եւ վայրատեալ զոմն 'ի ձոր զոմն 'ի հովիտ ,
Յօշ անդամովք ծածկեաց ըզմարդ գեղափթիթ .
Լըռեաց , լըռեաց անմեղ հօտին բառացիւն ,
Որում կամարն երկնից միայն տայր վանդիւն .
Հանդըրուանաց պահնակ մանկաին զինակիր
Կայ 'նդ հովաննօք Աւարայրի ընդ երկիր .
Եւ շունչքն իջեալ ընդ այդաձեմին զեփիւու .
Յիւրեանց մընչեն Ճարպաղիս քաղցր և տըլսուր ,
Եւ ընդ ցոլենիս վարդք արեանցն անկանին ,
Զուարթ ակնարկեալ՝ յուզի արաօսր և թռանին . . .
Խսկ նր հովիւքս 'ի ցալոյն իւրեանց ու 'ի սրընդէն
Կապաեալ յանդութ 'ի սեադէմ իւուժանէն ,
Խոշուանդանաց մատնեալ զանձննս փարելիս ,
Ո՛հ , ըստըրկաց հանդոյն վորին յամայիս ,
Վայրավատին զէետ սակաւուց ոչնարաց
Կողողելով դիմեալք ալեօք հընութեանց :
“ Ձեզ լըռւասկիցն ոխնարք գաւթիս , սիրունք մեր .
” Ձեզ զոր 'ի դիրկ սնուցաք ու 'ի ծոյց վլշտըմեր ,
” Գամք ահա գամք 'ի հարկանել ըզպասուք
” Տալ 'ի յարմումն յեաին զաշացս արտասուք .
” Տալ սիրեւացտ ըզթերմ սիրոյն ըզհամբոյր ,
” Անձեռնհասք առ այլ , ըզըթամբքս այս մաքուր ,
” Զե ո՞ր մեղ յայսմհեաէ իցէ այլ հանդիստ
” Բայց վասնելոցտ ըզհետ վասնիլ աներկմիտ ” :
Ո՛վ քաղցրախօս ձայնք հայրենեան , և այս ձեզ
Սուրբ տաճարաց փոխան մընայր ասպարէզ .
Եւ հայաստան 'ի ձեզ եգեալ զաքս համակ ,
Արդ և վիրացն իսկ չունիցի գեղ համակ .
Այլ որ զաշնարհք երբեմն 'ի հուր վառեցէք ,
Արդեօք և զմինդ որ թափառեալ ըզըմն հէգ ,
Դարձուցանէք 'ի հօտն անմեղ զոր ելիք ,
Եւ հայրենեացն և տեառն 'ի սէր ձըգեսչիք . . .

Գ .

Ի.ՍԿ նա ձայնիցն 'ի լուր անձամբն ընկըրկեալ ,
Մինչդեռ նըժոյդն յօդս արկանէր սուր սըմբակ .
Յառաքինեաց պըչնու 'ի դէմն լուսափայլ ,
Յանկարծահակ կարծէ զուարթնոց սուրբ բանակ :
Երան ըստոյդ այլ իւր կասեն սառնորակ .
Յամաքեցաւ լեզուն , զերծան սանձք յածըյն ,
Իրու կոհակ բախսեալ ընդ կողմն հակառակ
Մանըր փըրշէր , խաղաղութեան գայր յոզդոյն .
“ Ո՛ որք 'ի մահ գիմեալք , ընդ միտս ասէր , գուք
” Անշուշտ կենաց ակընկալէօք պարարիէ ,
” Զէնչ ինչ պատգամն յերկնուստ զոր յար ըն
թեանուք ,
” Ա՛հ , զինչ պատգամն արդէօք վասն իմունիցիք ,
Տանձէր իսրազիւ , սիրա 'ի թունդ շուրթն 'ի յերեր ,
Կեղծաւորել հազիւ բաւէր եղիկելին ,
Եւ այլ ընդ այլ բան փոփիսեալ ըսփոփէր ,
Անդիտացեալ մըտօքըն զօձ տէրունին :
Ուռնոյր ըմբոսս գարձեալ յոգի խելայել ,
Աշտանակէր 'ի նժոյդ անխոնչ յընթացից ,
Իրու փըրին 'ի նպատակէն իւր անշեղ ,
Դարձեալ վարդէլ առնոյր յուզին հըրձուալից : —
Այլ յով մըլեալց , հրաշունչ վարես ըզնըժոյգ .
Դատատանիք կան հասեալ 'ի գլուխքո , Վասակ .
Զքեզ Ղեղնդեայ կարգան ահեղն այն ըզրթունիք :
Արձանացաւ . գահիճ են իւրդնք անհաստատք :
Խսկ ծերունւոյն գէմբ վառեցան հուր 'ի հուր
Եւ միւնափայլըզգագաթամբ հերք գիշան ,
Շանթիք 'ի յաչս և փայլակունք 'ի յօնս իւր ,
Այլ շուրջ պատեալ յաստուածային հեզութե :
Իրու սստիկան մահուն անվիկապ անաչառ .
Յառաջ անցեալ գաստ երկնազօր կարկառէր .
Եւ ըզհրացայտ լուծեալ ըզըթանցն ըզկամար
Հարցուած շանթիք , թէ « Յով փութաս Սիւ
նեաց տէր » :
Լըցաւ բարբառն ընդ անապատս , յով փութաս ,
Իրու 'ի յեդեմ որոտացեալն առ Ադամ ,
Եւ պակուցեալ ըզնոյն կրկնէր սիրոն ըզձայնս
Իրու ամպրոպաց խիտ գըզորդմունիք գամբք զգամ :
Այլ փառամոլն ոդի անզեզ է 'ի սպառ .
Ճըգնի բոցով վառել ըզցուրտն իւր բերան ,
« Փութամ առ տէրն Արեաց ըզթագ վէհափառ .
” Առնուլ զազդիս , այսքան քըրտանց իմփոխան :
— է 'հ , որոտաց յայնժամ գըզիու ծերունւոյն
Եւ երակացն յոյզք 'ի խորոց անդ սըրտին
Զաստուածական ընթացուցն վեհ աւիւն ,
Եւ արձագանդք լայնածաւալք հընչեցին .
“ Առ արդ Արեաց փութաս մատնիչ տնըդ . քում ,
” Որջ երթ , արժանն ըզքեզ վարեալ արդ տանի ,
” Այլ որ եժերդ հայել 'ի սիրու ապառում
” Յարիւնազանդ ազիս քոփս քո տանն հայրենի ,
” Դու որ զյետին չիչուցեր ճրագն յԱյրարատ ,
” Որով աչք յայսմհեատէ գունդ թագն հայիս ,
” Դու ունկնախից յայնքան աշխար տարապարտ
” Լուկիցն Գողթան քոյց գուանաց ըզբամբիու :
” Անդիտացար . անդիտասցին մինչ 'ի սպառ .
” Զի բազդ քոյին յեթերն 'ի վեր մըթնեցաւ .
” Զոր թողեր թողնաս զքեզ , սատեզքն են խաւար .
” Հաս ժամանակ , հաս գատ , վըհիու . քո հատաւ :
” Աւաղելին Վասակ յաւերժ արտասուաց ,
” Ո՛չ տեսանես , զուարթունիք 'ի բէն բաց փախեան .

” Վարսպքո մոխիր կալեն ըզպիդ քոց բագնեաց ,
” թագք զոր Տըրդատ եդաւ՝ շանթիսքեղ տեղան :
” Զըտեսանեն շուրջըզքե զայդքան բանակ
” Որ ուխտ ՚ի սիրտ յԱւարայրին մարմանդից
” Վէրելս յերկինս աւնեն հըրձուեալ ըուսապսակ ,
” Իքեղ խոժոռ աչօք դիտեալ սպառնալից .
” Եւ չըլըսեն զայդքան ամբոխ ձայնս ՚ի վեր
” Արեան ցայտիք կըրկնեալ բողոք առ բողոք .
” Վրէք ՚ի յերկնէ , վիէք ՚ի յուխտէն զոր լըքեր ,
” Վրէք անմեղաց , վիէք հայրենեացդ անողոք :
” Պետք և ծառայք անտերունէ , լուռ գերդաստանք .
” Պարկեցտ կուսանք , սուրբ հարսունք , որբք և այրիք
” Եւ փարազանց որդիք զոյեալ լեռնականք
” Եւ տղիրամած անարօր գաշտք հայրենիք .
” Եւ . . . ով ահեղ տեսարան , գէսք սոսկալի ,
” Տունք Աստուծոյնդ յաւիտենից աւերակո
” Մոգուց մատամբք ցըրուեալ յերեսը երկիր
” Եւ Գրիգորի անաշխարհիկ լեալ որդեակեք .
” Լուսայն ՚ի սպառ վրէք քեզ կարդալ , հէտ վասակ . . .
” Երթ արդ բայց զայս թէ ձանապարհ տեսցես այլ .
” Ապա տեսցես և զաշխարհին մեր ըզթագ ,
” Եւ չիցէ տեառն ընդ իս երբէք խօսեցեալ ” : —
Եւ իբր ըզծով անզուսապ և յետ եւրոսաց
Սուրբ մըրմըռմամբ սրացաւ ՚ի բաց երէցն այն .
Եւ ՚ի դառնալն հատան սաստիկ կայծք յաշաց .
Լուսութիւն ահեղ տարածեցաւ մեծ վախճան :
Իսկ դատապարազն քան ըզիսուի ՚ի յերեր
Յերիվարին նիսու կործանէր անշըշունջ .
Եւ ՚ի պահուն թաթ անմանէն խոնարհէր
Գրել ըզըրտիւն սեաւ վրձիռ և անշունջ :
Ո՞հ , ՚ի խորոց սրբան թընդաց հոգին զուր .
Զանք իւր ժըպիրհ ձըգեաց յարև բարձրելցն ,
Նւ յուսահատ թափով մըզեալ ըզլՍեան իւր
Անհետացաւ եմուս ՚ի քող գիշերոյն : . . .

Դ .

Ո՞ւ , ամպարիշտք , աչք բարձրելցն ոչ նընջեն .
Եւ հազար ամ արդարութիւն թէ լըռէ .
Զանդարձ վըճիռն յոր հաստատին բաղդք ամէն
Հրապարակել մահացուաց ոչ յամեսցէ :

Ո՞ի բերկրաւէտ յաջողութեամբ կուրանայք .
Կեանք ձեր անվիշտ՝ զանխոււդարանք , օք անյայտ ,
Խարկան մըտացդ են զաղփաղփուն պատըրուակք ,
Ու վըիպեսցէ մէտ ՚ի կը ըուոցն իսկադատա :

Սրարշաւ կառայն անիւ հատեալ բիւր սահման
Առ գիտակին գործէ յաջախ խորակմունս ,
Մարդք ծաղկերանք կորուստ վէհից մերկանան ,
Ի վայրկէնի մահկանացուաց ջըրի յոյս ,

Նենդժուափն ոչ յաջողեցաւ յաւիտեան ,
Երբէք մատնիչ ՚ի դաւն իւր ոչ վայելեաց .
Չեղն երկինք խուլ զրկելցն առ ՚ի ձայն .

Հող ոչ ծըծէ զարիւն , զարտօսր անմեղաց : . . .
Յինչ պանծացեալ գու սոնքաս հէգըդ Վասակ ,
Զինչ քո առ մարդ կամ զինչ առ վէհը բնաւին
Յոր յուսայցեան իցեն քո բնաւ խուն վաստակք ,
Զոր ջընջեցեր վաղ մատնութեամբըդ կըրկին :

Յոյս ՚ի Վասակ . — մեռաւ անմահ յոյս սրբան .
Սնոսիք տիրեալ տարտամ մըտացն և սնոտեաց .

Կոչեալ ՚ի գուռան , որում ցանկայր , յարքունին
Պըճնազարդէր ըստ օրինի հայրենեաց :

Քան զագուաւուց զուսով սամյոր սևաթոյր
Եւ գումարուակ պարանոցին ՚ի բոլոր ,
Ականակուռ կամար հովան փառացն իւր ,
Վարազագրոշն և գինդք գոհար չովաւոր .

Որպէս զարե ՚ի կարծատման ձանանցին
Յետին ըուսով փայլ արկանէր գողանի ,
Եւ խուսափուկ փառացըն կնիք այն յետին
Հարան ՚ի պանձ դիտակ Սիւնեացն իշխողի ,

Հանգանակել ընդ գիս կարծէր եղիելն

Մինչդեռ յանգէսա զերդ գուարակ թագազարդ

Ի արևորակ մատչէր մահուն իւր բագին :

Ո՞վ զինենդող , զի գիւրաչուրջ է մեզ բազգ : —
Խակ վերամբարձ մինչ ըըռնական ՚ի գահոյս
Գոռողն արեաց և անարեաց ել Յաղերտ ,
Շուրջըզըրեալ աւագորեար բազմահոյս ,
Չարժեցան գաողք , երկիւղ և յոյս ըզձակերտ .

Ի բարձն յերեր ել բազմեցաւ և Սիսակ .

Աչք ատենին ըլացան փառացն ՚ի չողիւն ,

Այլ ՚ի գիմացն ՚ի մրուր խըզմին սեորակ
Գրժտեալք ՚ի բաց վարին յանհաշա ՚ի ցասում :

Հրաման արւաւ գատաստանի , եհաս ժամ ,

Եւ ծովածուփ ատատանեցաւ առւն գատին ,

Ել եկակոչ առ կապելց վեհ երամ ,

Անդ մատուցեալ գան քահանայք ձըշմարտին .

Վըսեմականն անդ գերութիւն Վրամայ ,

Եւ վեհազանց անդ կան սերունդք անտփուր ,

Եւ անդ պատճէնիք , թըզթեան , կընիք , բիւր վկայ .

Ապա լուռթիւն տիրէ , թընդաց սիրտ անհնիւր .

Եւ անդ . . . և իբր ասեմ . . . ողորմերեսոյթ .

Ի սեապօզ վարագուրէն հուանի

Բերի թագիւն Արտաշիս սարաւոյթ .

Եւ արտասուեաց որդուուփն ոգին հայրենի :

Այլ ՚ի Վասակ սիրտ վրջացեալ բարձրանայք .

Պարզէ զժակատ որպէս վարազըզտանիմ . . .

Այլ սոսկալի նդ նըմին անդուստ շողեալ գայր

Մերկապատեան առ թագին սուր երկայրիս .

“ Ընդ երկար , հայք , յունկն աբբայից արքայի ”

“ Հընչեն բողոքք . արդ օր է ձեզ հատուցման .

“ Աւասիկ թագ ձեր և սուսերդ առաջին .

“ Ո՞յք դատապարզք Սիւնեոյդ կմ ոյք են պաշտպան .

“ Քանիզ զըըրտանցն այսօր առցէ զիփիարէն ”

“ Թէ դրանս արեաց գա ծառայեաց միամիտ .

“ Իսկ կեղակարծ թէ նիւթեաց նենդ անօբէն ,

“ Դատեսցէ սուրս այս ըզվէճիռ ձըշմարիտ .

“ Մատիր խըմբեաց Վրշաւիր , ցոյց աստ ըզքոյ ”

“ Եւ գու Սիւնեաց տէր աստ ըզքոյս մատուցեաւ ”

Ել Վրշաւիր , և հայաստան բարձ խրախոյս .

Եւ խմբեցան զնովաւ ժողովք միծ ապէս . . .

Ղենդ լըռէր . կընքեալ զանդարձն էր վըդիր .

Բարբառեցան օծեալ շըրթունէք Սահակայ .

Համաձայնեաց ատեանն ընդ քաջն Արշաւիր .

Արդարութիւն պարզեաց ըզդրօսն աներկբայ :

Սարսեաց Սիւնին յոդուոջ . կանգնեալ հայէր

լուրջ .

Խըր ըզքեեկն յանապատի մերկ անջատ

Ըզբարձրացայք գլուխն հոլոնեալ խընդրէր շուրջ .

Եւ չեգիս , ա՞ն , չեգիս զոք անձն յուսահատ :

Գումարեցան զնովաւ անմահք ՚ի բարձանց .

Աչեղ կը չի քննէր եղան ՚ի դատա կէնդանոյն ,

Սուր ընդ թագին մատեան ՚ի նժար , եղէռ ռանց .

Ժանդ զերկաթով մածեալ արկաւ մէտն իսկոյն . . .

Մղձկեալ աղեօք դըժոխըմբէրըն զայրուցք .
 Հուր փորատէր , ծախել զատեանն իցէ հնար .
 « Յառաջ մատիք իմ Վասակայ թեւարկուք » .
 Անպատասխան գելաւ բարբառն վայրապար . . .
 Լսել վըճռոյն , զոր ետուն սիրոք , կայր ատեանն .
 Այր աղբատեաց երեկը չունի բարեխօս :
 Ո՞հ , պարտաւոր դրսու Վասակ , Վասակն այն ,
 Եւ թօթափեաց Մասիս զարեանցն իւր ըզցօլս .
 Մըթագնեցան տկընկալիքն և աշխարհ .
 Գելոյր գլորէր երր ըզվեշատ գըլիակոր ,
 « Ահ , մի զիս մի այդպէս կոծէք գըլձաբար ,
 « Դոգէք ըզակըն Արեաց կարդամ գատաւոր .
 « Երդնում յարե նորին , ՚ի կրակն ես երդնում ,
 « Ո՞վ գիք գըլթածք , մի անողորմ՚ի սպառ կայք .
 « Են են և իմ Վասակք , է ճիգըն բաղըում ,
 « Զի՞ոց յիշէք , ընդէք ըզբնաւ մոռանայք » . . .
 Մի՞ ևս , կարկեաց մատնիչ եզբարցդ և Արեաց ,
 Արքայ ինքնին ըզբեզ արար գատապարտ .
 Է՞ջ ՚ի վայր , էջ , և զարդս յանձնէդ հան ՚ի բաց ,
 Առ ըզբաժին այնիքան արեանց տարապարտ :
 Ի վայրկենի աներդեցաւ եղիկելին ,
 Ի վայրկենի յամենայնէն ոստապանց .
 Ոչ ինչ գիտէր ոչ բայց ըզսուր զերկսայրին ,
 Եւ յատենէն վարեալ մերժէր գունակ շանց :
 Ոտք իւր զանդունդս այնուհետև սիրէին ,
 Երիթամած շիջան աշերն յարես յայս ,
 Ըունչ մինչ ՚ի շուրըն անմերձ հեղչնոյր՚ի սըրտին ,
 Տոռն անիծից ընդ անձն երթայր յանըզգայս . . .
 Զաշս իւր եբաց . . . կարծեաց հեծեալ ՚ի սեաւն
 իւր .
 Դարձեալ եբաց . . . եգիտ մատակ ընդ իւրեաւ ,
 Իբրև սազարթ ՚ի թես հողմոյ թաքթաքուր
 Ժողովըրդէան ոսոխի անց զառաջնեաւ :
 « Ո՞ւր է , գոչեաց , բանտ իմ մըթին , ուր է մահ ,
 « Եկայք պատել զեղուկ Վասակս անտերունչ ,
 « Զի՞ ոչ ժուժէմ . . . ոչ հանդուրժէմ . . . վա՞հ ինձ
 վա՞հ » .
 Եւ ոչ կըքնեաց տարուբերեալ ծոցոյն շունչ . . .

Ե

Ճ. ԱՆՐԱԴԱՆԴԱՂ. Թանձրանայր մութ խօլական
 Սկաթորմին յուրուականաց ձեմարան ,
 Զընդան ահեղ մահկանացուաց ոււնմահից .
 Անդընդաբնակ լոկ վիրագացըն դրակից .
 Դամբանականն անդ լուծ անէր լուռութիւն
 Ի շունչ հողմոյ , յոսկերուաւոյ սօսաւիւն
 Ըզմահահու կախեալ զորմոց շըզմայիւք .
 Իբրև յանըյս ծայր բւեռին ձիւնաբուք
 Ի գէջ անկեան յակումք որդանց իրանին
 Կըստէր անյուշ Վասակ ՚ի ժամն իւր յետին . . .
 Չէր այն Վասակ . այլ Ծըլապատ ոսկեց կոյտ
 Զոր հին անէծք բուծանէին օձապտոյտ .
 Չըկայր տեսիւլ , բնաւ ինչ ըզկայր ՚ի մարդոյն
 Բայց շունչ կերկեր , և որդնահար իւր լեզուն :
 Զանձն իւր յիշեաց , և ժողովեաց զոյժն առկայծ
 Զանդառնալին աւազ յոգւոցն առաքեաց . . .
 Առ դուրս բանտին կայր բարապան իւր առազ
 տուկ ,
 Որ ըզկենացն ածեալ պարէն անիծիւք
 Զայս միշտ ողջոյն ասէր յայդուն և յերեկո ,
 թէ « այ ըրւառ Վասակ , ցերք ցերք դու կեցցես .
 « Ե՞րբ ՚ի տեսոյդ զերծանիցիմես ՚ի սպառ ,

» Ե՞րբ յորդներոյդ թաղեացիս գիրկն ՚ի խաւար » :
 Ցետին զընչովն ըզնա ձայնեալ անդ Վասակ .
 « Եկ զերծանիս այսուհետեւ ովլ պահնակ .
 « Անջան ես որս էի , ներէր ցարդ ինձ մահ .
 « Այլ բուռուն հարեալ այժմիկ ըզհեա ձրդէ , ահ . . .
 « Տեսանիցին զայրէն և գու ստուերաձօճ
 « Եւ զանիրան գընդին աղմուկ խառնագոչ .
 « Եւ զարքունիս ոչ տեսանես տարատրին ,
 « Եհէ քանի ամբոփ և չուք ինձ կազմին .
 « Ահա գահոյքն , ահա հանդերձն , ահա թատ
 « Հրով ծըլըրիով լընդելուզեալ բովանդակ .
 « Ահա սպայիցն իմոց իրունի գունդ զինե .
 « Եւ զհամառօսս այս կարձել լոյս անարե . . .
 « Եւ աշա գնամ , գնամ ուր շատիզ հորդեցի .
 « Թէ ոչ ՚ի վեր Վասակ ՚ի վայր մեծ միցի . . .
 « Այր դու , յօտար երկինոն երգմնի զքեզ առնեմ
 « Եւ յամենայն՝ յորոց լըքեալ մերժեալս եմ .
 « Լուր Վասակայ տեառնըս Սիւնեաց զանդարձ
 ուիստ
 « Զոր կընքէ կեանքս յերկնից յերկրէ ՚ի փախուստ .
 « Ձեռք Երկնայնոյն զոր պըղծեցիս ՚ի համբոյք
 « Խոստովանել ինձ տան շընչով սեաթոյր . . .
 « Ի պատելոց զինե շարեացս ՚ի ժանեաց .
 « Լուր մատնըզիգ քում տուն Հայոց և սարսեաց .
 « Ես եմ , ես այն յաւազանին սուրբ ուիստէն
 « Ու՞ի Գրիգորին կամաւ հերձեալ ՚ի հօտէն ,
 « Ես ճապաղեացդ եմ պարտական Արտազուն
 « Ոյց Վարդանաւ հասեալ գան գունդք քաջազուն ,
 « Զամէն փըքին առեալ ըզփիրտ իմ քաղէն ,
 « Զալօտն հայկեան պահանջելով փառս յինէն . . .
 « Անսացէք , ո՞հ , ես որս եմ արդ գըժոխոց ,
 « Մի՞ յանիծել կուտէք յոդիս զայգբան խոց ,
 « Այդք խոժուու աշկունիք Վարդան դու արի
 « Եւ Երիցուդ շըլըունք որ լուռ բարբառի
 « Բզհէդ սըրտիկս յարեան թաթաւ բիւր պատառ
 « Ցաւերժամական իջուցանեն ՚ի խաւար . . .
 « Վաճառեցի զտէր իմ , զախարհ և ըզյոյս ,
 « Եւ զկորըստեան զայս ըստացայ վիհ անլըս ,
 « Յոր կիսաթաղ՝ ժառանդութիւն թողում ձեզ
 « Ամենեցուն որ զիմ գընայք զասպարէզ
 « Մատնից կրօնից , եղբարց ուանձանց իսկ խըլ
 ձին ,

« Զիմ զինքնադատ չար յիշատակ և բաժին ,
 « Ցորչափ Ա ասիս ՚ի հայս և տէրն ՚ի գահ իւր .
 « Անլոյժ վըճիր . զոր կընքէ շունչ իմ աղիսուր .
 « Վսպընջականք իմ , գըժոիք , դուք վըկայք էք .
 « Ո՞վ Վասակայ կորիւնք , յաւերժ ձեղ անէծք » :
 Զարկաւ յորսայս մեռելուին իւր զաղիք ,
 Բաժանեցան գեք և որդանցըն ջոլիք .
 Եւ զըպէս բոց անէծք՝ զոր յանձն իւր կարդաց
 Շարակեցաւ զվայրօքըն գժոիք անդ տիրեաց . . .
 Այլ դու փախիր , Մուսա , փախիր ՚ի ժանտէն ,
 Եւ ըզկըրկն սիրոյն երգեա վկայս աստէն :

(ԱՏԱՐՏՆ ՅԵՐԵՎԱՆԿԱՑՑ)